

ONTSLAGEN GEMEENTE AMERSFOORT TRAG MET AANVRAAG UITKERING

Weinig steun voor Joodse ambtenaren

Louter omdat ze Joods waren, werden in maart 1941 op Duits bevel vier Amersfoortse ambtenaren ontslagen. In het Jaarboek Flehite vertelt historicus Jan Lodewijks hun levensverhaal.

Wichard Maassen
Amersfoort

Het meest schrijnend is het lot van Bernard Vos, geboren in Parijs in 1900, die na een bestaan als winkelier en reiziger in parfumerieën eind 1937 in dienst trad bij de gemeente Amersfoort. Hij kwam te werken op de secretarie aan de Westsingel.

Evenals zijn drie Joodse collega's werd hem in oktober 1940 gevraagd een zogeheten 'Ariërverklaring' te tekenen. Allen verklaarden dat zij geheel Joods waren, wat voor de bezetter reden was om hen in november eerst te onthefven van hun functie en op 1 maart 1941 te ontslaan. Vos ontving een brief van burgemeester en wethouders met de mededeling dat hij als arbeidscontractant geen pensioen zou krijgen. Wel kon de gemeente een uitkering voor hem aanvragen bij de Rijkscommissaris. Vos schreef terug dat hij, zijn echtgenote en hun twee kinderen zonder financiële bijdrage 'binnen enkele dagen broodsgebrek' te wachten zou staan.

Dubbel gestraft

Aanvankelijk werd hem een bedrag van 60 gulden toegezegd, wat gelijkstond aan twee weeklonen, maar aan het eind van 1941 weigerde Binnenlandse Zaken hem een uitkering. Hij had twaalf dagen te weinig gewerkt om ervoor in aanmerking te komen.

Vos werd dubbel gestraft: in januari 1942 moest hij zich 'als Joodse werkloze' melden voor een werkkamp, in Drenthe. Na ontruiming van dit kamp in oktober 1942 werd hij via Westerbork getransporteerd naar Auschwitz. Aangenomen wordt dat hij tussen november van dat jaar en eind maart 1943 in een werkkamp in Opper-Silezië is overleden. Zijn gezin overleefde de oorlog.

Als 'machteloze' uitvoerder van

▲ Verwijdering van NSB-affiches van de gevel van het stadhuis aan de Westsingel, eind april 1941. FOTO ARCHIEF EEMLAND

een door Duitsers gestuurde bureaucratie kon de gemeente Amersfoort niets uitrichten tegen het ontslag van de Joodse ambtenaren, zegt Lodewijks. Anderzijds, zo haalt hij een proefschrift over de situatie in Breda aan, heeft 'de loyaliteit van veel lokale bestuurders ten opzichte van hun ambtelijke Haagse overheden vaak hun zicht op de grens van wat wel of niet geoorloofd was vertroebeld'. Zo had het verzachten van het lot van Joodse ambtenaren in Amersfoort, aldus Lodewijks in zijn artikel, kennelijk weinig urgentie, want het verzoek om een uitke-

Ontslagen Dientje moest rond zien te komen van een paar gulden per week

– Jan Lodewijks

ring voor Vos bleef een half jaar op het bureau liggen.

Dat overkwam ook Dientje van Gelder (1876). Anders dan Vos kreeg zij vanwege een aanzienlijk langer dienstverband als arbeidscontractant wel een uitkering, van 695,10 gulden, maar omdat zij al een vergoeding uit de werklozenkas van haar bond had gekregen, moest zij dat bedrag eerst terugstorten. Lodewijks: „Daarmee was het afscheid van haar werkgever

hard en definitief en moest zij in 1942 voor hun drieën (ze had de zorg voor een broer en een zus, red.) de eindjes aan elkaar knopen van een paar gulden per week.”

Na een maand in Westerbork werd Van Gelder op 2 februari 1943 naar Auschwitz gedeporteerd en drie dagen later, 77 jaar oud, vermoord.

Standvastig

De twee andere ontslagen Joodse ambtenaren, Heintje Muller en Michel Polak, overleefden de oorlog. Muller (1887), 'commies-chef ter secretarie', zou zich daarna ontpoppen als een standvastige vrouw. Omdat ze een vast dienstverband had, was Muller vanaf maart 1941 pensioengerechtigd. Begin 1944 werd haar uitkering echter stopgezet. Dat gebeurde op aangeven van Albert Gemmeker, kampcommandant van Westerbork, waar Muller, na te zijn opgepakt in Amsterdam, naartoe was getransporteerd. Uitbetaling was niet meer mogelijk, antwoordde hij het college van b en w op de vraag of 'Mej. H. Muller' nog in leven was.

Vanuit Westerbork werd Muller in september 1944 naar concentratiekamp Theresiënstadt vervoerd, waar de Russen haar op 8 mei 1945 bevrijdden. Na terugkomst in Amersfoort volgde, zoals Lodewijks schrijft, een lange weg naar genoegdoening. Hoewel de gemeente haar een voorschot ver-

▲ Bernard Vos. 'Broodsgebrek'. FOTO UIT FAMILIEARCHIEF

leende op het salaris dat ze nog te goed had, bleek herplaatsing in haar oude, leidinggevende functie niet mogelijk. Muller nam daarmee geen genoegen. Ondanks haar mentaal kwetsbare toestand wenste zij geen ondergeschikte functie te vervullen.

Uiteindelijk stemde Muller in met eervol ontslag als 'commies-chef' en een aanstelling als commies op wachtgeld. In de discussie over schadeloosstelling voor de periode maart 1941 – mei 1945 stelden b en w zich uiterst formeel op. Het was niet meer vast te stellen of Muller voor de gehele periode, dus ook toen ze gevangen zat, geld had

ontvangen. De PTT bewaarde getekende ontvangstbevestigingen namelijk niet langer dan twee jaar. Zij claimde nog een bedrag van 1.422,69 gulden. De gemeente stelde dat ze dat geld maar als 'bezettingsschade' moest zien terug te vorderen van het Rijk. De ongetrouwde Muller overleed op 27 augustus 1970 in Amersfoort.

Pacifist

Michel Polak (1890), een prominent lid van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij, werkte als technisch ambtenaar op de afdeling Gemeentewerken. Net als Muller had hij een vast contract en was hij pensioengerechtigd. Over de uitbetaling van zijn wachtgeld is niets bekend. Als een van de weinige Joden in Amersfoort wist hij, anders dan zijn vrouw (omgebracht in Auschwitz), de dans te ontspringen door onder te duiken; waar, is niet te achterhalen.

Direct na de oorlog keerde Polak terug in zijn oude functie bij de gemeente. Een dossier over rechtsherstel ontbreekt. Naast zijn werk roerde hij zich opnieuw in sociaal-democratische kringen. Polak was een overtuigd pacifist. Op zijn 75ste zat hij nog namens de PSP in de gemeenteraad. Vanaf begin jaren 60 leefde Polak samen met de weduwe van een verzetsstrijder. Hij stierf op 25 februari 1984 in Amersfoort.

Jaarboek Flehite 2019, Stichting Flehite Publicaties, 18,90 euro.